रामाकृतिरामद्विमिताः। अत्र युगग्रहणं वक्ष्यमाणग्रहोच्चपातभगणसम्बन्धिकल्पकालवारणार्थम्। ग्रहोच्चपातभगणास्तु युगे युगे नोत्पन्ना इत्यस्मिन् युगसम्बन्धिप्रसङ्गे नोक्ताः" रङ्ग०। कल्पे भौमादिपातानां भगणास्तु तत्रोक्ता यथा "पातानामथ वामतः" इत्युपक्रमे "अथानन्तरं पातानां भौमादिपातानां वामतः पश्चिमगन्धा भगणा उच्यन्त इति शेषः। तान् श्लोकाभ्यामाह" रङ्ग० "मनुदस्रास्तु कौजस्य,बौधस्याष्टाष्टसागराः। कृताद्रिचन्द्रा जैवस्य त्रिखाङ्काश्च भृगोस्तथा। शनिपातस्य भगणाः कल्पे यमरसर्तवः। भगणाः पूर्वमेवात्र प्रोक्ताश्चन्द्रोच्चपातयोः" सू०सि० "कौजस्य कुजसम्बन्धिनः। तुकारात् पातस्य भौमपातस्य कल्पे भगणाश्चतुर्दशाधिकं शतद्वयम्। बौधस्य बुधसम्बन्धिनः शनिपातस्यैत्यस्यैकदेशपातस्येत्यत्रान्वेति। बुधपातस्य द्वादशोना पञ्चशती। जैवस्य गुरुपातस्य चतुःसप्तत्यधिकं शतम्। भृगोः शुक्रस्य तथा सम्बन्धिनश्चकारात्पातस्य शुक्रपातस्येत्यर्थः। त्र्यधिका नवशती। शनिपातस्य द्विरसषट्का भगणाः कल्पे भवन्ति। नन्वस्मिन् प्रसङ्गे चन्द्रोच्चपातयोर्भगणाः कथं नोक्ता इति मन्द्राशङ्कापाकरणाय पूर्वोक्तं स्मारयति भगणा इति। चन्द्रोच्चपातयोश्चन्द्रेण मन्दोच्चपातयोर्भगणा अत्रास्मिन्नधिकारे पूर्वं ग्रहयुगभगणकथने उक्ताः" रङ्ग०। पतति चन्द्रार्कयोः क्रान्तिसाम्येन उत्तिष्ठति पत—ज्वलाऽकर्त्तरि ण। सूर्य्यसिद्धान्तोक्ते चन्द्रार्कयोः क्रान्तिसाम्येनानानीते अशुभसूचके महापातरूपे ३वह्निभेदे तथा हि "तत्र भेदद्वयात्मकपातस्य सम्भवं विवक्षुः प्रथमं वैधृतसंज्ञपातस्य सम्भवमाह" रङ्ग० "एकायनगतौ स्यातां सूर्याचन्द्रमसौ यदा। तद्युतौ मण्डले कान्त्योस्तुल्यत्वे वैधृताभिधौ" सू० सि०। सूर्याचन्द्रौ "सूर्य्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयदिति" श्रुत्युक्तप्रयोगः। एकायनगतौ अभिन्नदक्षिणोत्तरान्यतरायनस्थौ भवतस्तत्र यदा यस्मिन् काले तद्युतौ सूर्यचन्द्रयोर्भाद्योर्योगे मण्डले द्वादशराशिमिते सति तदा तयोः क्रान्त्योः समत्वे महापातरूपे वैधृतसंज्ञः पातो भवति। अथ व्यतीपातसंज्ञपातस्य सम्भवमाह" रङ्ग० "विपरीतायनगतौ चन्द्रार्कौ क्रान्तिलिप्तिकाः। समास्तदा व्यतीपातो भगणार्थे तयोर्युतौ" सू०सि० "चन्द्रार्कौ विपरीतायनगतौ भिन्नायनस्थौ भवतस्तत्र यदा तयोः सूर्यचन्द्रयोर्भाद्योर्योगे भगणार्द्धे राशिषट्के सति तयोः क्रान्तिकलास्तुल्या भवन्ति तदा तस्मिन् काले व्यतीपातसंज्ञकः पातो भवति" "ननु क्रान्त्योः साम्ये कथं पातो भवतीत्यत आह" रङ्ग०। "तुल्यांशुजालसम्पर्कात् तयोस्तु प्रवहाहतः। तद्दृक्क्रोधभवो वह्निर्लोकाभावाय जायते" सू० सि०। "तयोश्चन्द्रसूर्य्ययोः। तुकारात् क्रान्तिसाम्यकालिकयोः। तुल्यांशुजालसम्पर्कात् समकिरणानां जालं समूहस्तयोरन्योन्याभिमुखयोः सम्पर्कात् एकीभावापन्नत्वात् तद्दृक्क्रोधभवः सूर्य्यचन्द्रयोरन्योन्याभिमुखयोर्दृक्क्रोधो बिम्बकेन्द्रयोर्दृग्रूपो यो क्रोधः परस्पराभिमुखेन दीप्त्याधिक्यं तदुत्पन्नोऽग्निः। प्रवहाहतः प्रवहवायुप्रज्वलितः लोकाभावाय जनानामशुभफलाय जायते। अथायं वह्निर्व्यतीपाताख्यो वैधृताख्यो वेत्यत आह" रङ्गना०। "विनाशयति पातोऽस्मिन् लोकानामसकृद्यतः। व्यतीपातः प्रसिद्धोऽयं संज्ञाभेदेन वैधृतिः" सू० सि०। "अस्मिन् क्रान्तिसाम्यकाले प्रसिद्धः पूर्वश्लोकोक्तस्वरूपः पातो वह्निः, यतः कारणात् असकृत् स्वसम्भवेन वारं वारम् लोकानां विनाशयति। नाशं करोति। अतः कारणादयं वह्निर्व्यतीपातसंज्ञोऽयमेवाग्निः संज्ञाभेदेन नामान्तरेण वैधृतिसंज्ञः। तथा चोभयत्र पाताख्यो वह्निर्भवतीति भावः। अथ तत्स्वरूपमाह" रङ्गना०। "स कृष्णो दारुणवपुर्लोहिताक्षो महोदरः। सर्वानिष्टकरो रौद्रो भूयो भूयः प्रजायते" सू० सि०। "स क्रान्तिसाम्यकालोत्पन्न उभयसंज्ञकः पाताख्योऽग्निपुरुषः कृष्णः श्यामः, दारुणवपुः कठिनशरीरः, लोहिताक्ष आरक्तनेत्रः, महोदरः पृथूदरः। अतएव सर्वानिष्टकरः सर्वलोकानामशुभकारकः, रौद्रः क्षयकारकः, भूयोभूयोऽनेकवारम् प्रजायते। प्रत्येकं क्रान्तिसाम्यकाल उत्पन्नो भवतीत्यर्थः" रङ्गना०।

उपयमशब्दे १२६५पृ० तद्भेदादिकं दृश्यम् भावे घञ्। सि०शि०टी०उक्ते ४प्रतिमण्डलविमण्डलयोः संपाते मेलने च "पातो नाम प्रतिमण्डलविमण्डलयोः संपातः। यस्मादारभ्य विक्षेपप्रवृत्तिः। इह सुसरलवंशशलाकया कक्षामण्डलं तत्प्रतिमण्डलं च छेद्यकोक्तविधिना विरचय्य तत्र शीघ्रप्रतिमण्डले मेषादेः प्रतिलोमं पातस्थानं च चिह्नयित्वा तत्र विमण्डलं निवेश्यम्। पातचिह्नाद्राशिषट्कान्तरे विमण्डलप्रतिमण्डलयोरन्यं संपातं कृत्वा पातात् पूर्वतस्त्रिभेऽन्तरे पठितविक्षेपप्रमाणेन